

Dr. Nada Bakić

Assistant Professor

School of Law, University Luzern

UDK: 323.1:329.15 323.1(497.11)

Pregledni naučni rad

MANJINSKA POLITIKA U KOMUNIZMU I DANAŠNJOJ SRBIJI

Socijalistička Jugoslavija već dugi niz godina ne postoji. Uzroke raspada treba tražiti pre svaga u jugoslovensko-komunističkoj politici i ustavnom uređenju države.

Pitanje koje će se ovde obraditi je kakav je odnos države Srbije prema pravnom nasleđu komunizma? Da bi dali odgovor na ovo pitanje potrebno je sagledati državnopravni sistem i politiku od 1940 pa do 90tih godina, videti koje pojave, prava i instituti su tekovine komunizma i da li se država Srbije oprostila od njih ili su oni još uvek prisutni.¹ Teza ovog rada je da je komunističko nasleđe ne samo nekritično prihvaćeno u današnjem državno-pravnom sistemu Srbije, već da je doživelo i dalji razvoj. Teze će biti prikazane u oblasti manjinske politike u vreme komunizma i danas.

Ključne reči: manjinska politika; komunizam, raspad SFRJ, današnja Srbija,

Tekovine jugoslovenskog federalizma u Srbiji

Već pri stvaranju države odlučilo se na II zasedanju AVNOJ-a 1943 da će socijalistička Jugoslavija biti federalna država, da će postojati pet konstitutivnih naroda (Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci i Crnogorci) i svih pet naroda treba da poseduju teritorijalnu autonomiju. Kroz jemčenje teritorijalne autonomije trebalo je da dođe do ostvarenja prava na samoopredeljenje nacija. Time su još 1943 tad još nepostojećim nacijama date teritorije i pravo na secesiju, a po nastanku države 1945. krenulo se u istorijski projekat stvaranje tih nacija.

O jugoslovenskom federalizmu je napisano puno, kako u vreme njegovog postojanja, tako i nakon raspada federacije.² On je bio zamišljen

¹ Detaljnije o ovoj temi u: Bakić, Nada: Sprachliche Minderheiten in Serbien und in der Schweiz, Zürich 2010, str. 161 id.

² Vidi: Beckmann-Petey, Monika: Der jugoslawische Föderalismus, München 1990.; Beckmann-Petey: Erfahrungen mit dem gescheiterten Föderalismus in Jugoslawien, u: Brunner, Georg/Lemberg, Hans (izd.): Volksgruppen in Ostmittel- und Südosteuropa, Südosteuropa-Studie, tom 52, str. 173-186; Samardžić, Slobodan: Föderalismus in der

kao koncept za prevazilaženje nacionalnih problema po ugledu na Sovjetski Savez.³ Nacionalna jednakost je trebala da se uspostavi na osnovu teritorijalne podele države na republike i provincije.⁴ Jugoslovenske nacije su dobile republike, a manjine pokrajine.⁵

Saveznim Ustavom iz 1946 uveden je etnički federalizam.⁶ Stvorena je savezna država koja je bila podeljena na šest federalnih jedinica (Republika). Svaka "nacija" je dobila svoju republiku. Teritorije republika nisu male istorijsko opravdane, a granice su bile samovoljno povučene. Etnički federalizam postojao je samo u imenu, jer kod podele zemlje na republike nije uzeta u obzir stvarna etnička rasprostranjenost stanovništva, već je šta više ignorisana.

Saveznim ustavima federalizovana je i Republika Srbija, i to samo ona od svih jugoslovenskih republika. Republika Srbija je bila pored centralne Srbije podeljena još na dve pokrajine (Vojvodinu i Kosovo i Metohiju).⁷ Pokrajine su bile pod suverenosti Republike Srbije i time su morale biti i njeno unutrašnje pitanje. Međutim položaj pokrajina i njihova ovlašćenja bila su regulisana Saveznim ustavima, tako da Republika Srbija nije mogla da odlučuje o uređenju svoje teritorije.⁸ Sa svakim novim

Schweiz und in Jugoslawien, Verfassungskonzepte und politische Institutionen, u: Samardžić, Slobodan/Fleiner, Thomas (izd.): *Föderalismus und Minderheitenproblem in multiethnischen Gemeinschaften, Eine vergleichende Analyse über die Schweiz und Jugoslawien*, Fribourg i Ÿ. 1995, str. 99-166; Samardžić, Slobodan: *Yugoslav Federalism: Unsuccessful Model of a Multi-National Community*, u: *Indian Journal of Federal Studies*, New Delhi 2002, str. 66-86; *Probleme des Föderalismus*, Referate auf dem Symposium „Föderalismus in der SFR Jugoslawien und in der Bundesrepublik Deutschland – ein Vergleich“, Sekelj, Laslo: *Kulturna prava nacionalnih manjina*, u: Macura, Miloš/Stanovčić, Vojislav (izd.): *Položaj manjina u Saveznoj Republici Jugoslaviji*, Beograd 1996, str. 185.

³ Brunner, Georg: *Der Schutz ethnischer Minderheiten in Osteuropa*, u: Brunner, Georg/Camartin, Iso/Harbach, Heribert/Kimminich, Otto (izd.): *Minderheitenschutz in Europa*, Heidelberg 1985, str. 68 id.; Beckmann-Petey: *Der jugoslawische Föderalismus*, str. 45.

⁴ U jugoslovenskom federalizmu ležao je uzrok problema u državi. Vidi: Samardžić: *Föderalismus in der Schweiz und in Jugoslawien*, u: Samardžić/Fleiner (izd.), str. 132; Terzić, Slavenko: *Pravno na samoopredeljenje i srpsko pitanje*, u: Spasovski, Milena (izd.): *Etnički sastav stanovništva Srbije i Crne Gore i Srbi u SFR Jugoslaviji*, Edicija etničkog prostora Srba, Knjiga 1, Beograd 1993, S. 9-15; Fleiner-Gerster: *Legal Instruments and Procedures to Prevent and Solve Ethnic Conflicts*, u: Grigorova-Mincheva, Lyubov (izd.): *Comparative Balkan Parliamentarism*, Sofia 1995, str. 99 id.

⁵ Ratković, Radoslav: *Die ideologischen Grundlagen des jugoslawischen Föderalismus*, u: *Probleme des Föderalismus*, Referate auf dem Symposium „Föderalismus in der SFR Jugoslawien und in der Bundesrepublik Deutschland – ein Vergleich“ vom 19-21. März 1984, Tübingen 1985, str. 17 id.

⁶ Vidi čl. 1 i 2 SuSFRJ 1946.

⁷ SuFNRJ od 1946 je predvideo u Srbiji pokrajinu Vojvodinu i oblast Kosovo i Metohiju. Kroz ustavne promene 1968 oblast Kosovo i Metohija postaje pokrajina.

⁸ Obe srpske pokrajine su sa ustavnim promenama Saveznog ustava iz 1963 dobile de facto položaj republika.

Saveznim ustavom pokrajine su dobijale veća ovlašćenja, a Republika Srbija nije mogla da svoje unutrašnje prilike uredi kako ona želi. Time su ovlašćenja pokrajina ograničavala suverenosti Republike Srbije i bila smetnja ostvarenju njene pune suverenosti.

Kao razlog za stvaranje ovih pokrajina unutar Srbije navedeno je da je to učinjeno da bi se manjinama garantovala kulturna, politička i upravna prava i time ostvario princip ravnopravnosti.⁹ Ako se pogleda etnička struktura stanovništva iz vremena komunizma, vidi se da su etnički heterogene oblasti postojale i u drugim delovima tadašnje Jugoslavije (npr. u Istri, Bosni i Hercegovini itd.) ali je odlučeno da se samo manjinama u Srbiji pristupi njihovoj zaštiti na ovaj način.¹⁰ Postavlja se pitanje ako se već odlučilo za teritorijalni princip zaštite manjina, zašto on onda nije sproveden na celoj teritoriji Jugoslavije.¹¹ Razlog je bio što su Srbi bili najveći narod u Jugoslaviji. Položaj srpskog naroda i eventuelno njegovo demokratsko buđenje nosio je veliki rizik po komunističku vlast. Pošto se u državi nije demokratski vladalo, morao se naći drugačiji sistem kojim će se najveći narod staviti pod kontrolu. Kroz sistem manjinske zaštite formiran je takav državnopravni sistem, po kome narod Republike Srbije nije mogao da bude suveren i suvereno odlučuje, npr. sve druge Republike mogle su kroz Parlament da donesu odluke i one su bile konačne. Zbog prava veta pokrajina moglo se dogoditi da srpski parlament donese odluke, a one da ne budu konačne.¹² Stvoren je jedan perfidan sistem u kome su manjine korištene da bi se kontrolisala većina.

Komunistički sistem stvorio je još jedan manjinski problem kojem nije pridavan nikakav značaj. Kroz proizvoljno povučene granice Srbi su postali faktička manjina u svim republikama, a pri tome nisu imali nikakva prava. Tako su Srbi u Jugoslaviji bili najveća manjina bez bilo kakvih prava.

⁹ Vidi Đorđević, Jovan: Ustavno pravo, 3 izdanje, Beograd 1972, str. 96.; Djordjević, Jovan: Die föderale Ordnung, ihre Formen und Strukturen in Jugoslawien, u: Probleme des Föderalismus, str. 104; Drašković, Milivoje: Die sozialistischen autonomen Provinzen als spezifisches Element der föderalen Struktur Jugoslawiens, u: Probleme des Föderalismus, str. 191-197.

¹⁰ Špadijer, Balša: Politički sistem Jugoslavije i manjinsko pitanje, u: Macura/Stanočević (izd.), str. 140 id.

¹¹ Slična teritorijalna autonomija nije bila garantovana u drugim republikama, iako je bilo razloga za nju. Predlozi za ovakvu autonomiju u drugim republikama su postojali, npr. u Hrvatskoj, ali se iz straha da bi to moglo da rasplamsa hrvatski nacionalizam odustalo se od toga. Trbovich, Ana S.: A Legal Geography of Yugoslavia's Disintegration, Oxford 2008, str. 147 id.

¹² Republika Srbija nije imala pravo da osnuje pokrajinu, da postojeće ukine ili njihove granice promeni. Srpske pokrajine mogle su da blokiraju odluke srpskog parlamenta na tri načina: jedan je kroz veto na saveznom nivou, drugi kroz blokiranje odluka samih organa Republike Srbije i treći način je taj što su mogle da iniciraju postupak pred Saveznim ustavnim sudom koji bi ocenjivao odluke srpskog parlamenta.

Koliko se Srbija danas udaljila od ovog komunističkog modela? Malo. Pokrajina Vojvodina kao komunistička tvorevina postoji i dalje. Ona nema prava veta, ali proširenje njenih prava je stalna tema u državi. Samo postojanje Pokrajine Vojvodine diskriminiše ostatak Srbije. Npr. prava stanovnika Vojvodine su u državi dva puta reprezentovana. Jednom od poslanika Vojvođanskog parlamenta i jednom u parlamentu Srbiji. Prava ostalih građana Srbije su zastupljena samo jednom i to samo u parlamentu Srbije. Time su građani Vojvodine privilegovani, a privilegije koje se daju samo jednom delu stanovništva, bez bitnih razloga koji ih opravdavaju, diskriminišu ostale građane.

Vojvodina ima svoje organe vlasti, a Parlament je jedan od njih. Parlament je nosilac suverenosti i zakonodavni organ, a vojvođanski Parlament danas ne može da donosi zakone. Zbog njegovog postojanja umnožavaju se glasovi da mu se dodeli zakonodavna funkcija. Polazi se od logične konstatacije, da ako postoji mora i da ima svrhu koja mu je namenjena. Njegovo pravo da donosi zakone narušilo bi jedinstven pravni poredak iz čl. 4 Ustava iz 2006. Onda se postavlja pitanje zašto uopšte postoji taj parlament. Postoji jer je država slaba i nema snage da ga ukine. Vojvođanski Parlament je recidiv prošlosti, izvor konflikta, a za njegovo postojanje nema opravdanja.

Primer pokrajine Vojvodine pokazuje da se organi i sistem vlasti iz perioda komunizma i dalje održavaju; da još nije sagledana šteta i opasnost koja je iz tog sistema nastaje po državu.

Manjinska politika

Jugoslavija je od kraja II. Svetskog rata do raspada Jugoslavije¹³ vođena od Saveza komunista, tako da se u tom periodu ne može govoriti o srpskoj, već samo o jugoslovenskoj manjinskoj politici. Ipak ta vremenska epoha pripada srpskoj manjinskoj politici i njenoj istoriji.¹⁴

¹³ „Nacionalno pitanje“ bilo je u centru interesa jugoslovenskih komunista od osnivanja KPJ 1919. Vidi: Haberl, Othmar Nikola: *Parteiorganisation und nationale Frage in Jugoslawien*, Berlin 1976; Schweissguth, Edmund: *Jugoslawien*, u: Maurach, Reinhart/Rosenthal, Walther (izd.): *Fragen des mitteleuropäischen Minderheitenrechts*, tom 18, Herrenalb 1967, str. 41 id.

¹⁴ Jugoslovenski komunisti polazili su od toga da je Jugoslavija multietnička država, u kojoj žive različiti narodi i narodnosti (manjine). Srpski ustavi pratili su terminologiju Saveznih ustava. Po shvatanju jugoslovenske ustavne nauke do 1963 pravilo se razlikovanje između „nacija“ i „nacionalnih manjina“. U Saveznom Ustavu SFRJ iz 1963 izraz „nacionalna manjina“ se napušta i preuzima termin „narodnost“. Razlog je bio što se smatralo da pojam „nacionalna manjina“ znači da „manjina“ svoja prava dobija od „većine“ i ne poseduje originalna prava i što je ovaj izraz za tadašnje teoretičare zvučao diskriminatorski. Pojam „narodnost“ je trebao formalno da simbolizuje punu ravnopravnost sa nacijama i naglasi da u državi ne postoji manjina, već da su svi građani u pravima i obavezama jednaki. U ustavnim tekstovima se pojam „narodnost“ poslednji put pominje u srpskom Ustavu iz 1990, čime je bio u upotrebi do donošenja novog Ustava iz 2006. U srpskom Zakonu o manjinama iz 2002

Položaj manjina u Jugoslaviji je samo delimično zavisio od njihovog držanja tokom II. Svetskog rata. Manjinska politika je bila ideološki obojena, pa je priznanje jedne grupe stanovništva kao manjine zavisilo da li je matica neke manjine bila uređena kao komunistička ili kapitalistička država. Jedino je na položaj nemačke manjine posle rata uticalo njeno držanje tokom II. Svetskog rata. Njihova bezrezervna podrška fašizmu¹⁵ imala je za posledicu da su izgubili pravni položaj manjine. Skoro svi pripadnici mađarske, albanske¹⁶ i bugarske manjine su stajali na strani fašista, ali iz razloga komunističke solidarnosti sa komunistima na vlasti u njihovim zemljama maticama, njima je i dalje garantovan položaj manjina. Pripadnici ove tri manjine su ostali da žive u Jugoslaviji. Šta više pripadnicima albanske manjine, koja je pre, u toku i posle II. Svetskog rata neprijateljski bila nastrojena prema državi, dodeljena je autonomija. Ostalim manjinama je garantovana ravnopravnost u zemlji i one su uživale velika prava i široku podršku.¹⁷

Politika u odnosu na „narode i narodnosti“ komunističke partije Jugoslavije počivala je na marksističko-lenjinističkoj politici Sovjetskog Saveza.¹⁸ Tvrdeno je da su nerešena nacionalna i manjinska pitanja posledica diskriminacije svojstvene kapitalističkim društvima,¹⁹ da su samo komunistička društva bez diskriminacije i da je samo u njima moguća prava jednakost.²⁰ Komunistička doktrina je osporavala naciji svaku vrednost²¹ i verovalo se u nadnacionalno društvo u kome su nacije izumrle, nacionalna država prestala da postoji, a na njeno mesto stupila komunistička država.²²

ne upotrebljava se izraz “narodnost”, iako se u srpskoj pravnoj literaturi razlikovanje na “nacije i narodnosti” još uvek koristi. Vidi: Gabrić-Molnar, Irena u: Stanovčić (izd.): Položaj nacionalnih manjina u Srbiji, str. 509.

¹⁵ Svi vojno sposobni muškarci od 16 do 60 godina, pripadnici nemačke manjine stavili su se u službu fašističke Nemačke. Straka, Manfred: Handbuch der europäischen Volksgruppen, Beč 1970, str. 404.

¹⁶ Reuter, Jens: Die Albaner in Jugoslawien, München 1982, str. 33 id.

¹⁷ Na manjinskim jezicima sprovodilo se opismenjavanje, obrazovanje od osnovne škole do univerziteta, sudovi i uprava je koristila manjinske jezike, postojali su nebrojana kulturna udruženja manjina.

¹⁸ Više o sovjetskoj manjinskoj politici u: Meissner, Boris: Nationalitätenfrage und Sowjetideologie, u: Brunner, Georg/Meissner, Boris (izd.): Nationalitäten-Probleme in der Sowjetunion und Osteuropa, Köln 1982, str. 11-44; Meissner: Die „nationale Frage“ in marxistischer und leninistischer Sicht, str. 9-31, u: Schönfeld, Ronald (izd.): Nationalitätenprobleme in Südosteuropa, tom 25, München 1987, S. 9-31.

¹⁹ Vidi: Schulz, Werner: Grundfragen des Minderheitenschutzes in Ostmittel- und Südosteuropa, u: Maurach, Reinhart/Rosenthal, Walther (izd.): Fragen des mitteleuropäischen Minderheitenrechts, tom 18, Herrenalb 1967, str. 7-32.

²⁰ Stalin, J.: Der Marxismus und die nationale und koloniale Frage, Berlin 1955, str. 37 id.

²¹ Vidi: Stalin: Der Marxismus und die nationale und koloniale Frage, str. 32.

²² Politika jugoslovenskih komunista bila je nekonsekventna. Polazili su od toga da je Jugoslavija multinacionalna zajednica u kojoj komunizam kao politički sistem predstavlja integracionu snagu države. Pri tome je KPJ samo na početku bila nadnacionalna partijska

Kako su tvrdili komunisti oni su se zalagali za prekid ugnjetavanja svih naroda i manjina koji u Kraljevini Jugoslaviji nisu bili priznati kao takvi. Politika u odnosu na "narode i narodnosti" imala je za cilj održanje komunističkog sistema na vlasti,²³ a bila je sročena u principu "ravnopravnosti naroda i narodnosti".²⁴ Njegovim ostvarivanjem trebalo je, da se sva prava garantovana narodima garantuju i manjinama.²⁵

Članom 203 stav 1 Ustava SFRJ iz 1974 određeno je da se manjinska prava primenjuju bez ograničenja i one se izjednačavaju sa nacijama u svim društvenim poljima.²⁶ Posledica ovoga je bila široka primena manjinskih prava. Time je trebalo pridobiti manjinsko stanovništvo za komunistički sistem i istovremeno drugim kapitalističkim državama demonstrirati kako u komunističkim društvima ne postoje nacionalni konflikti. Kroz ovakvu politiku verovalo se tada da su nacionalni problemi rešeni i međuetničke napetosti prevaziđene.²⁷ Iz ove politike manjine su bile stvarni dobitnici.

organizacija. 1969 odlučeno je da i ona treba da bude federativno organizovana, tako da svaka republika ima svoju komunističku partiju. Pošto se u Jugoslaviji radilo o etničkom federalizmu, znači i partija je bila etnički organizovana. Federalizacija KP je stajala u suprotnosti sa ideologijom koju su zastupali o nadnacionalnoj komunističkoj državi. Vidi: Haberl, str. 29. U zemlju se plediralo na nacionalnu ravnopravnost, sa istovremenim propagiranjem marksističke ideje o nestanku nacija. Vidi: König, Matthias: *The Situation of Minorities in the Federal Republic of Yugoslavia. Towards an Implementation of the Framework Convention of the Protection of National Minorities*, ECMI Working Paper 11, 2001, str. 5; Haberl, str. 10 id.; Meissner: *Nationalitätenfrage und Sowjetideologie*, u: Brunner/Meissner (izd.), str. 12.

²³ I spoljna politika Jugoslavije u odnosu na tadašnje „jugoslovenske manjine“ koje su živеле u inostranstvu bila je samo instrument komunističke politike. Komunisti su zalagajući se za prava slovenačke manjine u Austriji i Italiji, iz razloge jer su one bile kapitalističke zemlje dovodili odnose sa tim zemljama do usijanja. Istovremeno srpska manjina u Albaniji i Rumuniji bila je totalno zaboravljena. Vidi: Špadijer, Balša: *Politički sistem Jugoslavije i manjinsko pitanje*, u: Macura/Stanočić (izd.), str. 138.

²⁴ Ovaj princip je najpre bio garantovan u Saveznom ustavu iz 1963 od čl. 145 do 148. On nije važio samo kao princip koji se primenjivao u oblasti manjina, već je kroz Savezni ustav iz 1974 uzdignut na nivo državnih principa, vidi čl. 1, 3, 4 i 245 SuSFRJ iz 1974. Njegovo sprovođenje reflektiralo se i u ustavnim tekstovima, umesto izraza "nacija" koristen je izraz "naroda i narodnosti". Vidi: Izveštaj poslaničke grupe Veća naroda o ostvarivanju ravnopravnosti jezika i pisma u radu saveznih organa i odredbama saveznih propisa vom 18. 10. 1968, u: Đurović, Dragoljub (izd.): *Ravnopravnost jezika i pisama naroda i narodnosti Jugoslavije*, Beograd 1969, str. 37 id.

²⁵ Rajić, Ljubiša: *Jezička ravnopravnost i opštenje u Jugoslaviji*, u: Petrović Vljako (izd.): *Marksistička misao*, br. 5-6, Beograd 1987, str. 126; Vidi: Čok, Vida: *Uvod*, u: Basta, Lidija/Čavoški, Kosta, Vida/Dabić, Ljubiša/Despot, Milivoje/Krivokapić, Boris/Radović, Zorica/Teslić, Sanvila/Vranjanac, Dušan (izd.) *Pravo i pravo na upotrebu jezika*, Beograd 1989, str. 15 id.

²⁶ Izuzetak je da manjine nisu imale pravo na samoopredeljenje i time pravo na secesiju. Vidi: Ratković: *Die ideologischen Grundlagen des jugoslawischen Föderalismus*, u: *Probleme des Föderalismus*, str. 17-21.

²⁷ Jončić, Koča: *Nacionalne manjine u Jugoslaviji*, Beograd 1962, str. 29 id.

Manjinska politika bila je temeljena na “principu ravnopravnosti naroda i narodnosti”. Neka racionalna granica ravnopravnosti nije postojala. Osim što se stalno radilo na postizanju idealne ravnopravnosti u svim oblastima društvenog života, u mnogobrojnim normama manjinske zaštite, nije se mogao prepoznati cilj ove politike.²⁸ Ni integracija ni asimilacija nisu bili ciljevi manjinske politike. U stvarnosti radilo se na osamostaljivanju i po-državljanju manjina. Kao njen krajnji rezultat nastalo je jezičko i kulturno udaljšavanje različitih grupa stanovništva. Etničke granice su rasle, a u nekim slućajevima došlo je i do getoizacija.²⁹ Kroz stvaranje pokrajine Kosovo i Metohija srpski Albanci su dobili toliku podršku da je probuđena želja za sopstvenom državom. Država Srbija im je postala suvišna.

Kakva je manjinska politika danas u Srbiji? Ona se temelji na istim pravima i principima kao u vreme komunizma, a to su: pravo na slobodno nacionalno opredeljenje (ćl. 47 Ustava 2006), pravo na slobodnu upotrebu jezika i pisma (ćl. 79 stav 1 sem 3 Ustava 2006) i na pravu na ravnopravnosti (ćl. 21 i ćl. 76 Ustava 2006). Ne postoji znaćajan problem u samom tekstu ovih ćlanova. Problem je u tumaćenju i primeni ovih prava, koje je u kontinuitetu sa pravnim shvatanjem iz vremena komunizma. Cilj manjinske zaštite danas nije integracija manjina i oćuvanje mira u državi, već ravnopravnost i zaštita manjinskog identiteta, ćl. 14 stav 2 Ustava iz 2006. Ovi ciljevi su kao mećuciljevi opravdani, ali manjinska zaštita treba da služi celom društvu, tako da i njeni ciljevi moraju da odgovaraju dobrobiti celog društva. Ni u Ustavu iz 2006 ni u zakonima nije spomenuta integraciju i oćuvanje mira u državi kao cilj manjinske politike. S obzirom na detaljan stil Ustava, ne definisanje ovog cilja predstavlja njegov veliki nedostatak. Isti pravni stubovi manjinske zaštite postojali su u komunizmu i danas. To je dovelo do daljeg krunjenja većine u državi. Tako su u današnjoj Srbiji nastale nove kategorije manjinskog stanovništva, nastali su novi manjinski jezici i nastale su nove finansijske obaveze države. FaktiĆko stanje u obrazovanju manjina, ostvarivanju njihovih prava u oblasti uprave i sudskim procesima je takvo da ga ni najbogatije države sveta ne bi uspele održati.³⁰ Država garantuje prava, a zbog ne postojanja politike njihovo ostvarivanje se dešava na naćin koje država finansijski i organizaciono ne mođe da podnese. Kuda vodi onda ova politika? Novim konfliktima. Država se se ne bi našla u današnjoj situaciji da je vodila jezićku politiku i definisala šta su njeni interesi.

²⁸ Bugarski, Ratko: Pogled na jezićku politiku i jezićko planiranje u Jugoslaviji, u: Kulturni radnik, br. 1, Zagreb XXXIX, S. 76.

²⁹ Tanasković, Darko: Ravnopravnost jezika i komunikacijski problemi u višenacionalnim zajednicama, u: Petrović, Vljako (izd.): Marksistićka misao, br. 5-6, Beograd 1987, str. 109 id.; Rajić: Jezićka ravnopravnost i opštenje u Jugoslaviji, u: Petrović (izd.): Marksistićka misao, br. 5-6, str. 142.

³⁰ Vidi Bakić: Sprachliche Minderheiten in Serbien und in der Schweiz, str. 407 id.

Nacionalna politika

Nacionalna politika u Jugoslaviji odnosila se na jugoslovenske nacije i manjine. Sprovodila se komunistička doktrina o “ravnopravnosti nacija i narodnosti”.³¹ Ova ravnopravnost je našla mesto i u ustavnim tekstovima, gde je korišten izraz “narodi i narodnosti”. Prvo je Savezni ustav iz 1963³² od čl. 145 do 148 jemčio ravnopravnost, koja je kasnije u zakonskim tekstovima razrađivana.³³ Saveznim ustavom iz 1974³⁴ je princip ravnopravnosti nacija i narodnosti podignut na nivo državnog principa.³⁵ Članom 203 stav 1 Ustava SFRJ iz 1974 određeno je da se manjinska prava *bez ograničenja* garantuju i da se manjine u svim društvenim poljima izjednačavaju sa narodima.³⁶ Ostvarivanje ovog člana je pre svega pogađalo Srbiju, jer su se na njenoj teritoriji bile manjine koje su priznate i koje su imale teritorijalnu autonomiju.

Komunističko vođstvo zemlje borilo se protiv svega što je podsećalo na Kraljevinu Jugoslaviju.³⁷ Srbima se zameralo da su se tokom Kraljevine kroz jugoslavizam borili za unitarizam. Da bi se taj unitarizma pobedio bilo je potrebno stvoriti nove nacije i priznati ih kao državotvoren.³⁸ Komunistička partija postavila je sebi za cilj priznanje određenih grupa stanovništva za nacije i radila je na njihovom nacionalnom identitetu i sazrevanju.

Tokom komunizma su iz ideoloških i političkih razloga nastale tri nove nacije. Njihov nastajanje nije bio prirodan proces, već državni projekat na kome su radile skoro sve institucije u zemlji. Stvaranje različitih nacija od strane države u svojoj državi je jako interesantan fenomen ako se zna da države teže da svoje stanovništvo homogenizuju, a ne heterogenizuju. Kroz

³¹ Magocsi, Paul Robert: : The End of the Nation-State?, u: Heuberger, Valeria/Kolar, Othmar/Suppan, Arnold/Vyslonzil, Elisabeth (izd.): Nationen, Nationalitäten, Minderheiten: Probleme des Nationalismus in Jugoslawien, Ungarn, Rumänien, der Tschechoslowakei, Bulgarien, Polen, der Ukraine, Italien und Österreich 1945-1990, tom 2, str. 261 id.

³² Sl. list SFRJ 14/1963.

³³ Vidi: Izveštaj poslaničke grupe Veća naroda o ostvarivanju ravnopravnosti jezika i pisma u radu saveznih organa i odredbama saveznih propisa vom 18. 10. 1968, u: Đurović (izd.): Ravnopravnost jezika i pisama naroda i narodnosti Jugoslavije, str. 37 id.

³⁴ Sl. list SFRJ 9/1974.

³⁵ Vidi: čl. 1, 3, 4 i 245 Ustav SFRJ iz 1974.

³⁶ Rajić: Jezička ravnopravnost i opštenje u Jugoslaviji, u: Petrović, Vljako (izd.): Marksistička misao, br. 5-6, Beograd 1987, str. 126; Čok: Uvod, u: Basta/Čavoški (i.a.): Pravo i pravo na upotrebu jezika, str. 15 id.

³⁷ Po dolasku komunista na vlast svi propisi Kraljevine su stavljeni van snage. To je urađeno odlukom AVNOJ-a od 03. 02. 1945, Sl. list FRNJ 4/1945 i Zakonom o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 06. 04. 1941 i za vreme neprijateljske okupacije, Sl. list FRNJ 96/47; Vidi: Đorđević: Ustavno pravo, str. 72, 73 id.

³⁸ Milosavljević, Petar: Uvod u srbistiku, 2 izdanje, Beograd 2003, str. 22 id.

njihovo stvaranje država je određene delove stanovništva instrumentalizovala i koristila za postizanje svoji ciljeva.

Opravljanje za stvaranje novih nacija bilo je u svakom slučaju različito.³⁹ Vođena je politika koja je trebala da stvori razlike tamo gde one nisu postojale. Po naredbi komunističke partije je stvaran jezik,⁴⁰ osnivanja crkva, podsticano vršenje religije, veličala se istorija. Politikom stvaranja nacija trebalo je određenim delovima stanovništva stvoriti osećaj posebnosti, na njima zasnovati naciju i time ih odvojiti od srpskog naroda. Krajnji cilj ove politike je sprovođenje "principa ravnopravnosti naroda i narodnosti" koji je podrazumevao i brojačno ujednačavanje naroda u državi. Od delova stanovništva koji su pripadali srpskoj naciji krenulo se sa stvaranjem novih naroda. Kroz nastanak novih nacija smanjen je broj Srba u državi i njihova pozicija oslabljena.⁴¹ Time je u zemlji bila sprečena demografska i politička premoć jednog naroda. Iako ove napravljene nacije danas uspešno postoje, njihov identitet je do danas sporan.⁴² Smanjenje jedne nacije kroz odvajanje jednog njenog dela i od njega stvaranje nove nacije je bila poznata metoda komunističke vladavine.⁴³ Pošto komunisti nisu mogli demokratskim sredstvima da kontrolišu stanovništvo i plašili su se srpske nadmoći, stvaranje novih nacija trebalo je da im pomogne u sticanju kontrole u zemlji. Stvaranje nacija bilo je u skladu sa principom *Divide et impera*.⁴⁴ Ova politika imala je još jedan cilj, trebala je da doprinese širenju komunizma, time što bi se pokazala velikodušnost komunističkog sistema prema novim nacijama.

Politika koja je imala za cilja da stvori nove nacije, morala je da ističe razlike. U komunističkom sistemu i jednom kvazi nadnacionalnom društvu nacionalne i religiozne razlike su naglašavana i oštrene. Mesta za politika koja neguje zajedništvo i time se bori za opstanak države nije postojala.⁴⁵ U

³⁹ O komunističkom utemeljenju novih nacija vidi: Vukomanović, Slavko: Jezik, društvo, nacija, Beograd 1987, str. 51 id.

⁴⁰ Voss, Christian: Sprache und Politik auf dem Balkan, Zur Konstruktion nationalsprachlicher Grenzen bei den Südslawen, Gastvortrag am Osteuropa-Institut, FU Berlin, 24. 01. 2006 (<http://userpage.fu-berlin.de/~ulf/Voss.pdf>.)

⁴¹ Vidi: Breznik, Dušan/Sentić, Milica u: Composition and Development of Yugoslavia's Population in Terms of Nationality, u: Dragić, Nada (izd.): Nations und Nationalities of Yugoslavia, Beograd 1974, str. 15-42.

⁴² Vidi: Dejzings, Ger: Religija i identitet na Kosovo, Beograd 2005, str. 202 id.

⁴³ Vidi: Dimitrijević, Vojin: Stare i nove manjine posle „realnog socijalizma“, u: Macura/Stanočević (izd.), str. 332. Vidi: Brunner, Georg: Die Stellung der Muslime in den föderativen Systemen der Sowjetunion und Jugoslawien: Identität, Politik, Widerstand, u: Kappeler, Andreas/Simon, Gerhard/Brunner, Georg (izd.), Köln 1989, str. 158 id.

⁴⁴ Brunner: Die Stellung der Muslime in den föderativen Systemen der Sowjetunion und Jugoslawien, u: Kappeler/Simon/Brunner (izd.), str. 158 id.

⁴⁵ Tek krajem 50tih godina je to delimično promenjeno i sročeno u paroli „bratstvo i jedinstvo“ koja je našla svoje mesto u Ustavu iz 1963. Vidi: Libal, Wolfgang: Das Ende Jugoslawiens, Selbstzerstörung, Krieg und Ohnmacht der Welt, 2. izdanje, Beč 1998, str. 58 id. Kroz ovu parolu došla je do izražaja politika pomirenja i zataškavanja zločina tokom II.

vreme komunizma došlo je do povećanja broja naroda, a rezultat ove politike pokazuje da je nacionalne identitete moguće konstruisati i to u kratkom vremenskom periodu.

Makedonci

Tokom osmanskog osvajanja Balkana geografski pojam „Makedonija“ nije bio poznat, već je stvoren tek krajem 19. veka.⁴⁶ Od tog perioda postoji geografski termin Makedonije, ali ne i označavanje stanovništva kao Makedonci.⁴⁷ Sadašnja teritorija Makedonije je u Srbiji do kraja II. Svetskog rata obeležavana kao „Južna Srbija“ ili „Stara Srbija“. Komunističko vođstvo zemlje odlučuje da u Južnoj Srbiji stvori Republiku Makedoniju i naciju Makedonce.⁴⁸

Jezičkom politikom u Jugoslaviji sprovedeni su ideoloski motivi.⁴⁹ Kao i sovjetska, tako i jugoslovenska politika je iz ideoloskih razloga stvarala i kodifikovala jezike.⁵⁰ Pošto jezik ima utica na stvaranje, sazrevanje i održanje naroda, odlučeno je da osnovu makedenskog identiteta čini makedonski jezik.⁵¹ 1944 godine odlučuje Antifašističko veće narodnog oslobođenja Makedonije da makedonski narodni jezik bude službeni jezik.⁵² Normalno jedan jezik postaje službeni jezik tek kad je dovoljno izgrađen, da se može govoriti o postojanju standardnog jezika. U trenutku odluke da makedonski narodni jezik bude službeni jezik, nije bilo moguće govoriti o

Svetskog rata, što je značilo da zločini fašističkih pomoćnika iz ideoloških razloga ostaju istorijski neobrađeni i nekažnjeni. Ova politika je nacionalne konflikte negirala i time ih napunila novom eksplozivnom snagom.

⁴⁶ Jansen, Christian/Borggräfe, Henning: Nation – Nationalität – Nationalismus, Frankfurt/Main 2007, str. 164.

⁴⁷ Vidi: Jong, Jutt da u: Die makedonische Nationswerdung – eigenständige Integration oder künstliche Synthese?, u: Grothusen, Klaus-Detlev (izd.): Jugoslawien Integrationsprobleme in Geschichte und Gegenwart, Göttingen 1984, str. 165 id.

⁴⁸ Vidi: Troebst, Stefan: Das makedonische Jahrhundert, Von Anfängen der nationalrevolutionären Bewegung zum Abkommen von Ohrid 1893-2001, München 2007.

⁴⁹ Bugarski, Ranko: Unity in Diversity, in Sociolinguistica, Aspects of Language Policy in the Soviet Union and Yugoslavia, u: Sociolinguistica, Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik, Brennpunkte der Soziolinguistik, Sonderdruck, Tübingen 1987, str. 1-12.

⁵⁰ Bugarski: Unity in Diversity, in Sociolinguistica, str. 4; Više o sovjetskom jezičkom planiranju u: Haarmann, Harald: Die Sprachenwelt Europas, Geschichte und Zukunft der Sprachnationen zwischen Atlantik und Ural, Frankfurt/Main 1993, str. 303 id.; Haarmann: Language in Ethnicity, str. 95 id.; Glück, Helmut: Aspekte der sowjetischen Sprachenpolitik, Ein Beitrag zur vergleichenden Mehrsprachigkeitsforschung, u: Hinderling, Robert (izd.) Europäische Sprachminderheiten im Vergleich, Deutsch und andere Sprachen, Stuttgart 1986, str. 111-148.

⁵¹ Vidi: Koneski, Blaže: Istorija makedonskog jezika, Beograd 1966.

⁵² Vidi: Luković, Miloš: Jezička politika na tlu Jugoslavije za vreme drugog svetskog rata, u: Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku, br. XLIII, Novi Sad 2000, str. 325 id.

makedonskom jeziku, jer on nije ni postojao. Na tom delu teritorije bili su u upotrebi različiti dijalekti.

Posle II. Svetskog rata država je sprovela proces kodifikacije jednog lokalnog dijalekta,⁵³ koji je pre II. Svetskog rata i delimično posle smatran za dijalekat srpskog jezika.⁵⁴ Država je sve svoje resurse iskoristila da od tog dijalekta napravi standardni jezik, što joj je i uspelo, tako da se od 1965 može govoriti o makedonskom standardnom jeziku.⁵⁵ Sa stvaranjem makedonskog jezika stvoren je i kolektivni makedonski identitet. Da bi se proces stvaranje nacije potpomogao i taj deo stanovništva totalno otrgao od srpskog naroda 1967. komunistička partija je uticala na stvaranje Makedonske crkve odvajanjem od Srpske pravoslavne crkve.⁵⁶ Stanovništvo Makedonije je na osnovu ove politike postalo Makedoncima, koji i danas kao nacija uspešno opstaju.⁵⁷

Ovaj razvitak je za Srbiju imao katastrofalne posledice. Izgubljen je deo stanovništva, izgubljen je deo istorijske teritorije, deo kulture joj se svojata. Danas u Makedoniji skoro da i nema Srba, prevedeni su u Makedonce. Nasuprot tome u Srbiji su nastali Makedonci, koji danas imaju status manjine, jako široka prava i uživaju veliku finansijsku podršku država.

Primer razvoja Makedonske nacije pokazuje da posle jezičkog odvajanja dolazi teritorijalno. Država bi se morala zabrinuti kad joj deo stanovništva menja svoj naziv (Srbi-Muslimani-Bošnjaci) i zajednički jezik obeležava drugačije od jezika većine (Srpski-Bošnjački).

Crnogorci

Pre II. Svetskog rata nacija Crnogoraca nije postojala. Stanovništvo Crne Gore se istorijski osećalo kao deo Srba i kao takvo se izjašnjavalo.⁵⁸ Na II

⁵³ Za osnovu makedonskog jezika izabran je dialekat iz okoline Prilep-Veleša. 1950 objavljen je ortografski rečnik makedonskog, čime se smatra završenim proces kodifikacije. Današnji makedonski jezik ne sme da se meša sa izumrlim makedonskim, koji je najveću rasprostranjenost imao u 4. veku pre Hrista. Vidi: Haarmann, Harald: *Weltgeschichte der Sprachen, Von der Frühzeit des Menschen bis zur Gegenwart*, München 2006, str. 180. O istoriji makedonskog jezika vidi: Hill: *Makedonisch*, u: Okuka (izd.), str. 306 id.

⁵⁴ Belić: *Galički dijalekt*, u: *Srpski dijalektološki zbornik* 7, str. 12 id.; Hill, Peter M.: *Makedonisch*, u: Okuka, Miloš (izd.): *Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*, 2002, Klagenfurt, S. 295-312.

⁵⁵ Hill: *Makedonisch*, u: Okuka (izd.), str. 297, 306. Vidi: Bugarski: *Pogled na jezičku politiku i jezičko planiranje u Jugoslaviji*, u: *Kulturni radnik*, br. 1, str. 75 id.; Haarmann: *Die Sprachenwelt Europas*, str. 302 id.

⁵⁶ Makedonska crkva nije priznata ni od Srpske, ni od jedne druge pravoslavne crkve u svetu. Vidi: Puzivić, Predrag: *Raskol u Srpskoj pravoslavnoj crkvi: makedonsko crkveno pitanje*, Sveti arhijerejski sinod SPC, Beograd 1997.

⁵⁷ Više o nastanku makedonske nacije vidi: Troebst, str. 163 id.

⁵⁸ Vidi: Četković, Jovan: *Ujedinitelji Crne Gore i Srbije*, Beograd 1988; Boeckh, Katrin: *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg, Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan*, München 1996, str. 246, 249.

zasedanju AVNOJ-a 1943 je odlučeno da Crnogorci treba da budu jedan od naroda Jugoslavije.⁵⁹ Službeno u komunističkoj Jugoslaviji stanovništvo iz Crne Gore nije važno za Srbe, već za "Crnogorce". Uprkos tome, oni su se i tokom komunističke epohe istorijski i kulturno sa Srbima osećali kao jedan narod.⁶⁰ Prema tome ni pre ni tokom komunizma nije moguće govoriti o crnogorskoj naciji.⁶¹ Crna Gora je kao rasadnik srpstva bila pod jakom komunističkom propagandom koja je značila uništenje skoro svih hramova Srpske pravoslavne crkve i primenu izrazito represivne metoda prema stanovništvu. Interesantno je da je ova politika tek sredinom 90-tih godina počela da daje rezultata, kad je komunizam u svetu važio za prevaziđen. U Crnoj Gori se do danas sprovodi najagresivnija komunistička politika. Krajem 90-tih godina počinje instrumentalizacija istorije, crkve i jezika, a sve sa ciljem da od stanovništva Crne Gore nastanu Crnogorci koji sa srpstvom nemaju ništa zajedničko.⁶² Jedan deo stanovništva koje se izjašnjava kao Crnogorci koji ne pripadaju srpskoj naciji, svoj identitet zasniva pre svega na istoriji i državnoj nezavisnosti koju je deo teritorije imao tokom osmanske vladavine Balkanom. Drugi deo stanovništva Crne Gore odbija novi identitet i dalje se oseća kao deo srpske nacije. Obe grupe stanovništva su ponosne na svoju istoriju, samo jedni je posmatraju kao čisto crnogorsku, a drugi kao deo srpske istorije. Zaključak je da su komunisti sa stvaranjem Crnogorske nacije samo delimično bili uspešni.

Kakve su danas posledice stvaranja ove nacije? Došlo je do gubitka teritorije, srpsko stanovništvo se podelilo na *osnovu politike* na Srbe i Crnogorce, pri čemu Srbi bivaju diskriminisani u svojoj državi Crnoj Gori. Ovo stanje se odrazilo i na Srbiju, pa je deo stanovništva počeo da se izjašnjava za Crnogorce, a ne više za Srbe. To ne bi bio problem, kada se ne bi otišlo dalje, pa se zahteva sprovođenje politike iz Crne Gore u Srbiji. Traži se pravo na upotrebu svog "crnogorskog jezika". S obzirom da je Srbija bez vizije i politike u oblasti manjina,⁶³ priznaje im status manjine i pravo na upotrebu jezika. Smisao prava na upotrebu svog jezika je pre svega omogućiti komunikaciji između države i dela njenih građana koji ne govore

⁵⁹ Über die Begründung der montenegrinischen Nation durch die Kommunisten siehe: Vukomanović, str. 53 id.

⁶⁰ In der serbischen und montenegrinischen Wissenschaft wird nicht zwischen der serbischen und montenegrinischen Geschichte, Literatur, Kultur etc. unterschieden. Durch die Geschichte hindurch hat sich die Intelligenz aus Montenegro als serbisch bezeichnet. Vidi: Ćorović, Vladimir: Istorija srpskog naroda, Knjiga 1, 2 i 3, Beograd 1997; Terzić: Pravno na samoopredeljenje i srpsko pitanje, u: Spasovski (izd.), str. 9-15.

⁶¹ Trbovich, str. 67 id.

⁶² Nach den montenegrinischen Daten der Volkszählung von 2003 hat Montenegro 620.145 Bewohner. 31,99 % (198.414) der Bevölkerung erklärten sich als Serben und 63,49 % der Bevölkerung benannte Serbisch als ihre Muttersprache. 43,16 % (267.669) erklärten sich als Montenegriner und 21,97 % Montenegrinisch als ihre Muttersprache. Siehe: Die Volkszählung 2003, Bevölkerung, Knjiga 1, Montenegro, str. 12, 16 und Knjiga 3, str. 10.

⁶³ Vidi: Bakić: Sprachliche Minderheiten in Serbien und in der Schweiz, str. 289 id.

njen zvanični jezik. S obzirom da se stanovništvo koje govori “crnogorskim jezikom” bez problema sporazumeva sa većinom, govori koliko je apsurdna primena manjinskih prava u ovom slučaju. Manjinskim pravima u Srbiji nastavlja sa krunjenjem većine u državi, a to će za posledicu imati destabilizaciju države.

Muslimani

Kroz viševjekovnu osmansku okupaciju deo stanovništva prihvatio je islam.⁶⁴ Ovo slovensko stanovništvo islamske vere važilo je i na početku komunizma za Srbe ili Hrvate. Jugoslovensko komunistička vođstvo zemlje je partijskom odlukom odlučilo da ih isključi iz njihovog naroda, sa kojim su delili jezik, istoriju i sudbinu i da im nametne novi identitet iz koga je trebalo da nastane nova nacija.⁶⁵ Godine 1968⁶⁶ deo stanovništva je na osnovu njihove religije proglašen za naciju „Muslimana“⁶⁷, iako je i među njima bilo puno komunista, a time i ateista.⁶⁸

Komunistička partija je bila jedina vladajuća partija, koja je crkvu i religiju u društvu marginalizovala. Međutim, kod stvaranja nacije Muslimana komunisti se služe religijom i politizuju je. Da je komunistička politika konsekvantno bila spovođena ne bi akceptirala religiozne razlike i ovaj deo stanovništva nikad ne bi dobio status nacije Muslimana. Ispovedanje i podsticanje islama je bilo u interesu partije koja je stvorila ovu naciju. Ova politika je imala uspeha i islam je pozitivno delovao na stvaranje zajedničkog identiteta i nacije, a poslednja ratna dešavanja učvrstila su taj identitet. Sredinom 90-tih godina Muslimani iz Bosne i Hercegovine odlučuju da promene naziv i da se nazovu Bošnjaci.⁶⁹ Deo srpskog stanovništva muslimanske veroispovesti prihvata obeležje “Bošnjak” za sebe, iako sa Bosnom nemaju puno dodirnih tačaka.

⁶⁴ Sa početkom rata u Bosni i Hercegovini 90tih godina, bosanski Muslimani želeli su da se ograde od Srba i Hrvata i počeli su svoj identitet da traže u islamu. Vidi: Bakić: Sprachliche Minderheiten in Serbien und in der Schweiz, str. 96 id.

⁶⁵ O komunističkom utemeljenju „Muslimanske“ nacije vidi: Vukomanović, str. 58 id.; Popović, Alexandre: Islamische Bewegung in Jugoslawien, u: Kappeler, Andreas/Simon, Gerhard/Brunner, Georg (izd.): Die Muslime in der Sowjetunion und in Jugoslawien: Identität, Politik, Widerstand, Köln 1989, str. 273-286.

⁶⁶ Purivatra, Atif: On the National Phenomenon of the Moslems of Bosnia-Herzegovina, u: Dragić (izd.), str. 323-327.

⁶⁷ Pisanje reči “Musliman” velikim slovom, trebalo je da pokaže da se radi o označavanju nacije, a ne religiozne pripadnosti.

⁶⁸ O procesu priznanja Muslimana kao naciju vidi: Höpken, Wolfgang: Die jugoslawische Kommunisten und die bosnische Muslime, u: Kappeler/Simon/Brunner (izd.).

⁶⁹ Na „Svebošnjačkom saboru“ 1993 Muslimani iz Bosne i Hercegovine su odlučili da se zovu „Bošnjaci“. Vidi: Libal: Bosnier – Bosniaken – Muslime: Versuch einer Entwirrung u: Europäische Rundschau: Vierteljahrszeitschrift für Politik, Wirtschaft und Zeitgeschichte, Beč 1998, str. 79-85.

Posledice ove politike na današnju državu Srbiju su katastrofalne. Čak ih danas nije moguće ni sagledati u celom obimu jer država se i dalje upravlja po komunističkim principima koji su našli mesto i u sadašnjem Ustavu. Tako na osnovu prava na slobodno nacionalno opredeljenje, Srbija je prihvatila da joj Bošnjački političari iz susedne zemlje asimilizuju deo stanovništva. Po poslednjem popisu stanovništva skoro 2% srpske populacije izjašnjava za Bošnjake. Srbija im čak pruža jezičku zaštitu iako govore jezikom većine. Time stvara veštačku podelu među svojim stanovništvom. Politika koja i pored zajedništva pravi razlike, neminovno vodi u veće konflikte.

Manjinski jezici

Jezička prava manjina u komunizmu su bila normirana na nivou Ustava u okviru principa ravnopravnosti. Na osnovu normativne jednakosti težilo se ostvarivanju jezičke ravnopravnosti manjina u svim oblastima javnog života.⁷⁰ Manjinski jezici su bili proglašeni za službene jezike (teritorialni primer ostvarivanja manjinskih prava) ili su korišteni na osnovu prava da svako može da upotrebljava svoj jezik (personalni princip ostvarivanja jezičkih prava).⁷¹ Ukupno u Jugoslaviji u javnom životu je korišteno 11 manjinskih jezika,⁷² a u Vojvodini 4 (mađarski, slovački, rumunski i rusinski).

Danas u Srbiji po shvatanju manjina postoji 19 manjinskih jezika,⁷³ a država se samo Evropskom poveljom o manjinskim i regionalnim jezicima obavezala da je primeni na 10 jezika. Samo u Vojvodini šest jezika se koriste kao službeni jezici.⁷⁴ Ovo kratko skiciranje broja manjinskih jezika pokazuje da iako je Srbija teritorijalno i demografski mnogo manja od SFRJ broj jezika joj je veći. To pokazuje da se jezičko cepanje iz vremena komunizma bez prestanka i danas nastavlja. Ovo ne bi bilo moguće da je država promenila politiku i da je ne temelji na principima manjinske politike iz vremena komunizma.

⁷⁰ Zajmi, Gazmend: *Language Equality among the Nations and Nationalities of Yugoslavia*, u: Dragić (izd.), str. 244; Rajić: *Jezička ravnopravnost i opštenje u Jugoslaviji*, u: Marksistička misao, br. 5-6, str. 129 id.

⁷¹ Basta, R. Lidija: *Nationalstaat und Minderheiten, Das ungelöste Problem Jugoslawiens*, u: Samardžić/Fleiner (izd.): *Föderalismus und Minderheitenproblem in multiethnischen Gemeinschaften*, str. 214 id.

⁷² Kao službeni jezici manjina u Jugoslaviji bili su korišteni: albanski, mađarski, rumunski, rusinski slovački, turski, bugarski, italijanski i češki. U oblasti obrazovanja korišten je još ukrajinski i romski. Bugarski: *Language Situation and General Policy*, u: Bugarski, Ranko/Hawkesworth Celia (izd.): *Language planing in Yugoslavia*, Ohio 1992, str. 11; Škiljan, Dubravko: *Jezična politika*, Zagreb 1988, str. 111.

⁷³ Bakić: *Sprachliche Minderheiten in Serbien und in der Schweiz*, str. 353.

⁷⁴ Vidi: *Second Report submitted by Serbia pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (in Serbian)*, Council of Europe, March 2008 (ACFC/SR/II(2008)001), str. 216 id.

Generalno, na ustavnom nivou prava se garantuju kroz jezički kratke rečenice, a detaljna razrada sledi kroz zakone. Ustav iz 2006 upotrebljava reč “manjina” čak 60 puta, a reč “jezik” 22 puta! Kad se pogledaju ustavi drugih zemalja koje imaju manjine, ustanovi se da oni maksimalno jednom ili ni jednom ne pominju reč “manjina”.⁷⁵ Tekst Ustava Srbije iz 2006 svedoči o prenaplašenosti manjinskih interesa. I za vreme komunizma bilo je tipično davanje manjinama većeg značaj nego što im pripada.

Jezička situacija u Srbiji 1992 (raspad Jugoslavije) i danas je značajno različita. Jugoslavija u trenutku raspada imala tri jezika (srpskohrvatski, slovenački i makedonski). Danas je u Srbiji jezička situacija izrazito komplikovanija, jer se zajednica govornika srpskog jezika raspala na pet „jezika“ (srpski, hrvatski, bošnjački, crnogorski i bunjevački) kojima država pruža jezičku zaštitu. Pošto se ne radi o različitim jezicima ne postoji opravdanje da im se pruža zaštita. Država nema interesa da neguje postojanje ovih samo po imenu različitih jezičkih grupa.

Pravo na upotrebu svog jezika

U komunističkoj Jugoslaviji bilo je zajemčeno pravo na upotrebu svog jezika. Ovo pravo je bilo garantovano u sva tri Savezna ustav.⁷⁶ U prva dva Savezna ustava jemčena je sloboda korišćenja svog “jezika” (čl. 13 Ustava FNRJ iz 1946 i čl. 41 Ustava SFRJ iz 1963). Ustavna konstrukcija svoj “jezik i pismo” uvedena je u pravni život kroz čl. 247 stav. 1 Ustava SFRJ iz 1974 gde je bez prekida garantovana do danas i nalazi se u čl. 79 stav 1 tač. 3 Ustava iz 2006.⁷⁷ Tumačenje jezičkih prava počivalo je na u komunizmu razvijenom *individulno-univerzalističkom* principu.⁷⁸ Njegovo ostvarenje je značilo da pripadnici manjina imaju apsolutnu slobodu da koriste svoj jezik pred svim organima vlasti, nezavisno od službenog jezika i

⁷⁵ Nemačka ima manjine, ali se one ne pominju u ustavu (Grundgesetz). U poslednjoj dekadi je vođena intenzivna diskusija da li je potrebno u nemački ustav uvesti član koji pominje manjine. Veliki broj naučnih radova je o tome napisan, a kao rezultat diskusije došlo se do rezultata, da bi njihovo pominjanje u Ustavu značilo davanje im preteranog značaja koji ne zaslužuju. Vidi: Franke, Dietrich/Hofmann, Rainer: Nationale Minderheiten – ein Thema für das Grundgesetz, u: EuGRZ, 1992, tom 17, str. 401-409; Siegert, Anja: Minderheitenschutz in der Bundesrepublik Deutschland, Berlin 1997, str. 128 id.

⁷⁶ Vidi: Čl. 13 SuFNRJ 1946, čl. 14 Ustava RS 1947, čl. 42 SuSFRJ 1963 etc.

⁷⁷ Ustav iz 2006 je pravno-tehnički loše urađen, tako da je teško pojedina prava iz čl. 79 stav 1 citirati. Za označavanje pojedinih prava iz pomenutog stava koristiće se latinski izraz za „tačku-zarez“ – semikola. Tako će. ustavno pravo manjina na „korišćenje svoj jezika i pisma“ označavati kao čl. 79 stav 1 sem. 3 Ustava iz 2006.

⁷⁸ Vidi: Korhec, Tomaž: Granice univerzalnosti manjinskih prava – o značaju teritorije i brojčanosti – sa posebnim osvrtom na pravo na službenu upotrebu jezika nacionalnih manjina u Vojvodini, u Stanovčić (izd.): Položaj nacionalnih manjina u Srbiji, str. 367 id.; Horvat, A.: Upotreba jezika i pisma naroda i narodnosti u krivičnom postupku, u: Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd 1977, str. 138.

nezavisno od mesta stanovanja.⁷⁹ Ovo pravo je shvatano i ostvarivano bez ikakvih teritorijalnih, stvarnih ili finansijskih ograničenja⁸⁰ ili ograničenja na osnovu broja pripadnika jedne manjine, tako da se u stvari radilo o jednom apsolutnom pravu na komunikaciju sa vlastima na svom jeziku.⁸¹ Ovakvim tumačenjem jezičkih prava probala se ostvariti utopija o idelanoj ravnopravnosti naroda i narodnosti.

Manjinska jezička prava se danas u Srbiji shvataju ne samo kao u vreme komunizma, već se sa njihovom razradom otišlo i dalje.⁸² I danas se garantuje pravo na upotrebu svog "jezika i pisma", čl. 79 stav 1 sem. 3 Ustav iz 2006, samo što se danas i dijalekti jednog te istog jezika svode pod ustavnu zaštitu jezika. Tako zaštitu uživaju Hrvatski, Bošnjački i Bunjevački. Finansijska, organizaciona ili bilo kakva druga ograničenja kod ostvarenja manjinskih prava ne postoje.⁸³ U uporedno-pravnoj literaturi ovakvo ostvarivanje manjinskih prava nije moguće naći.

Od II. Svetskog rata pa do danas sa svakim novim ustavom jezička prava manjina su proširivana. Ovo je imalo za posledicu širenje manjinskog nacionalizma sa secesionističkim tendencijama. Neke manjine poboljšanje njihovog položaja nisu više videle kroz veća prava garantovana na ustavnom nivou, već samo kroz osnivanje sopstvene države. Razvoj 90-tih godina je pokazao da manjinska prava iz vremena komunizma nisu dovela do njihove integracije i nisu doprinela očuvanju mira u zemlji. Na žalost današnja primena širokih manjinskih prava ne doprinosi integraciji manjina, što znači da i dalje razrada njihovih prava neće dovesti do njihovog zadovoljenja.

⁷⁹ Vidi: Schulz, Werner: Grundfragen des Minderheitenschutzes in Ostmittel- und Südosteuropa, u: Maurach, Reinhart/Rosenthal, Walther (izd.), tom. 18, str. 7-32.

⁸⁰ Na zahtev procesnih stranaka sva pismena prevedena su na njihov jezik. Troškove prevođenja snosio je i danas snosi postupajući organ. Vidi Bakić, Nada: Minderheitensprachen in einem Prozess in Serbien, Pravni zapis br. II. str. 364 id.

⁸¹ Bugarski: Pogled na jezičku politiku i jezičko planiranje u Jugoslaviji, u: Kulturni radnik, br. 1, str. 78 id.

⁸² Vidi: Bakić: Sprachliche Minderheiten in Serbien und in der Schweiz.

⁸³ U vreme komunizma u oblasti obrazovanja formirana su odeljenja sa manjinskim jezikom kao jezikom nastave ukoliko je 20 učenika htelo da posećuju takvu nastavu, nastava na fakultetima je organizovana ukoliko je 30 studenata zahtevalo nastavu na manjinskom jeziku. Jončić, str. 35 id., 51 id. Danas u Srbiji u oblasti obrazovanja otišlo se tako daleko da školski razredi sa manjinskim jezikom nastave osnivaju za samo jednog učenika. Vidi: Second Report submitted by Serbia pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (in Serbian), Council of Europe, March 2008 (ACFC/SR/II(2008)001), str. 336 id. U opštini Medveđa organizuje se nastava na albanskom za samo devet studenata.

Zavod za statistiku Republike Srbije

Da bi se teze ovog rada o živom nasleđu komunizma u zemlji potvrdile biće analiziran i rad jedne ustanove - Republičkog zavoda za statistiku.⁸⁴ Između ostalog ovaj Zavod vrši popis stanovništva, a njegova sistematika podataka popisa je jako problematična. Kroz izbor podataka koji se beleže moguće je grupe stanovništva smanjiti, povećati, stvoriti ili ne registrovati i time ih dovesti do nestanka.⁸⁵ Time u rezultatima popisa postaje vidljiva određena politika države i njen odnos prema naciji. Shvatanje nacije je presudno za integraciju i time za mir u državi. Zavod za statistiku neprekidno od 1945 do danas prilikom popisa stanovništva sprovodi takvu metodologiju kojom pričinjava veliku štetu.

U popisima stanovništva od II. Svetskog rata do danas u statistikama se pojavljuju nove grupe stanovništva, koje su komunisti na štetu srpskog naroda proglasili za nacije. Tako je npr. muslimansko stanovništvo Srbije u popisu 1948 moglo da daje sledeće odgovore "Srbin-Musliman", "Hrvat-Musliman", "Makedonac-Musliman" ili "Musliman-neopredeljen".⁸⁶ U Centralnoj Srbiji stanovništvo islamske veroispovesti 99,5% izjasnilo se kao "Srbin-Musliman". U popisu 1961 Muslimani su izdvojeni u posebnu kategoriju "Muslimani u etničkom smislu", a u popisu 1971 registruju ih kao posebnu naciju i time popisnu kategoriju "Musliman". Popisom 2002 za njih je uvedena posebna kategorija "Bošnjaci".⁸⁷

I današnja dezintegracija u društvu je u statistici jasno vidljiva. Prvo, kroz popis država svoje stanovništvo deli na osnovu "nacionalne ili etničke pripadnosti" u 22 kategorija⁸⁸, a naknadno se iz kategorije "ostali" izdvaja još 7 grupa drugačije "nacionalne ili etničke" pripadnosti.⁸⁹ U svim državama pojmovi koji se upotrebljavaju za označavanje stanovništva biraju se sa neverovatnom pažljivošću i mudrošću. Kroz popis stanovništva država popisuje svoje državljane. Imati državljanstvo Republike Srbije znači biti pripadnik srpske nacije i srpske države. Izraz "nacionalna ili etnička" pripadnost sugerise, da njeni državljani pripadaju nekoj drugoj naciji, a ne

⁸⁴ <http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/Default.aspx>

⁸⁵ Vidi: Dejzings, str. 202 id.

⁸⁶ Vidi: Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine, Knjiga IX, Stanovništvo po narodnosti, Beograd 1954, str. XVII.

⁸⁷ Vidi: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002, Stanovništvo, Knjiga 1, Beograd 2003.

⁸⁸ Crnogorci, Jugosloveni, Albanci, Bošnjaci, Bugati, Bunjevci, Vlasi, Goranci, Mađari, Makedonci, Muslimani, Nemci, Rumuni, Rusi, Rusini, Slovaci, Sloveni, Ukrajinci, Hrvati i Česi. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002, Stanovništvo, Knjiga 1, Beograd 2003.

⁸⁹ Grci, Egipćani, Jevreji, Turci, Šokci, Aškalije i Cincari. Vidi: Etnički mozaik Srbije, prema podacima popisa stanovništva 2002, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava SCG, Beograd 2004.

srpskoj. Ova praksa je nedopustiva, a govori ustvari da ih država ne želi i da ih posmatra kao pripadnike tuđih nacija na svojoj teritoriji. S obzirom na ovakvo delanje države nije čudno što su kod mnogih grupa manjinskog stanovništva prisutne secesionističke težnje.

Primeri za popisivanje svog stanovništva kao pripadnika tuđih nacija u demokratskim zemljama ne postoje. Mudre zemlje to rade drugačije, tako npr. u popisima stanovništva u Švajcarskoj prave se popisne kategorije samo na osnovu jezika, a ne osnovu “nacionalne ili etničke” pripadnosti, jer se ispravno polazi od toga da su svi koji poseduju švajcarsko državljanstvo pripadnici švajcarske nacije. U javnom životu Švajcarske za obeležavanje njihovih državljana ne koriste se izrazi kao Nemci, Franuzi ili Italijani. U Srbiji država upotrebljavaju pojmove, bez razmišljanja koje efekte oni mogu imati po društvo i budućnost zemlje. Koliko veliko značenje ima obeležavanje govori činjenica da neke grupe stanovništva svesno odluče da napuste dotadašnje obeležavanje i preuzmu novo ime.⁹⁰

Ovaj metod rada Zavoda za statistiku zasnovan je na ustavnom prava na “slodobno izražavanje nacionalne pripadnosti”, čl. 47 Ustava iz 2006. Ovo pravo potiče još iz vremena komunizma i u kontinuitetu se jemči do danas.⁹¹ Cilj ovog prava je bio, da se uspeh politike stvaranja nacija osigura i učvrsti. Zbog postojanja ovog prava, niko nije mogao da postavi pitanje, ko je ta nacija Mislimana, ko su to njeni pripadnici? Danas se ovo pravo slično tumači: da svako može da se izjasni kao hoće. Naravno da može, ali ovo pravo garantuje *samo* pravo da se neko “izjasni” kako želi u javnoj ili privatnoj sferi i da zbog toga ne snosi konsekvence. Ovo pravo ne stvara obavezu države da to izjašnjavanje uzme u obzir i prihvati.

Na osnovu današnjeg tumačenja ovog prava moglo bi da se desi da kada bi se neko sa svojom familijom i prijateljima izjasnio za “Marsovice” ili “Amerikance” imao bi ustavno pravo da to bude prihvaćeno bez osporavanja, i da to u statistici bude i vidljivo. Ovaj primer pokazuje koliko

⁹⁰ Često se ime menja jer ima negativnu konotaciju (slučaj Ciganin-Rom) ili iz političkih razloga (slučaj Muslimani-Bošnjaci). U srpskoj literaturi kada se govori o njenim građanima upotrebljavaju se izrazi kao Mađari, Rumuni, etc., a nikad “srpski Mađari” ili “srpski Rumuni”, iako su oni i njihovi pretci rođeni u Srbiji i njeni državljani. I manjinsko stanovništvo ne razume se npr. kao “srpski Albanci” već samo ko “Albanci”. Obeležavanje od strane države kao „srpski Albanci“ bilo bi od njih shvaćeno kao provokacija.

Do 90tih godina srpski Albanci su označavani kao „Šiptari“, jer se sami tako nazivaju (albanski: Shqiptar), a upotrebom ovog izraza pravilo se razlikovanje između stanovništva Albanije i srpskih Šiptara. Kad je došlo do konflikta između njih i države, obeležavani su samo kao „Albanci“. Promenjena jezička upotreba izraza i pojmova je znak upozorenja na postojanje konflikta i mora biti shvaćena ozbiljno.

Ovi primeri upotrebe naziva za manjinsko stanovništvo su još jedan dokaz nepostojeće integracione politike. Bakić: Sprachliche Minderheiten in Serbien und in der Schweiz, str. 341 id.

⁹¹ Vidi: Čl. 170 stav 2 Ustava iz 1974, čl. 45 stav 1 SuSFRJ 1992, čl. 49 stav 2 Ustav RS iz 1990.

je sadašnje tumačenje ovog prava pogrešno. Država je dužna da sve svoje građane tretira na isti način. Za nju bi izjašnjavanje o pripadnosti moralo da bude irelevantno, jedino dozvoljeno razlikovanje je na državljane i strance. U stvarnosti, primena ovoga prava je dovela do toga da se u statistici nalaze kategorije kojima tu nije mesto, kao Jugosloveni ili Muslimani.

Država ne sme svojim državljanima da *nudi* ili *traži* od njih da se izjasne kao pripadnici stranih nacija (kao npr. “Mađar”, jer Mađari su državljani države Mađarske). Državljeni Srbije su Srbi, a razlika među njima može da bude samo na osnovu maternjeg jezika. Tako da je nedopustivo da država svoje državljane (stanovništvo) popisuje kao Mađare, Bugare, Rumune itd. Dopustivo je popisivati ih na osnovu maternjeg jezika. Koja je svrha kategorizacije stanovništva na osnovu “nacionalne ili etničke pripadnosti”? Nikakva. Ovi podaci su neupotrebljivi, tako da za državu ne mogu imati nikakav značaj. S obzirom da država garantuje jezička manjinska prava, za nju značaj mogu da imaju samo podaci o maternjem jeziku.

Na žalost manjinska zaštita u Srbiji se temelji na ovakvoj kategorizaciji Zavoda za statistiku. Svim grupama stanovništva koje su popisom registrovane, priznaje se status manjine. Pri tome se uslovi za sticanje statusa manjine iz čl. 2 stav 1 Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina⁹² ne primenjuju.

Zavod za statistiku popisom stanovništva ne pruža podatke o bitnim stvarima za državu, kao npr. podatke o dvojezičnosti. Njihovo beleženje bi dugoročno omogućili praćenje razvoja dvojezičnosti, za koju je očekivati da će zbog današnjeg sistema manjinskog obrazovanja, koji preferira jednojezičnu manjinsku nastavu, da nestane.⁹³

Institucije države snose odgovornost za stanje u državi. One moraju svoju politiku da preispitaju i svojim radom doprinesu stabilnosti i dugoročnom miru u društvu. Srpska nacija nalazi se u velikoj krizi identiteta. Izlomljena je političkim, pravnim i lingvističkim kriterijumima. Njoj je potrebna konsolidacija, ali ne po osnovu religioznih, lingvističkih kriterijuma, već na osnovu zajedničkih političkih vrednost. Mudro tumačenje Ustav iz 2006 i njegov građanskopravni koncept nacije⁹⁴ nude integracionu osnovu u državi i time način za prevazilaženje krize identiteta.

⁹² Sl. list SRJ 11/02.

⁹³ Bakić: Sprachliche Minderheiten in Serbien und in der Schweiz, str. 500 id.

⁹⁴ Bakić: Sprachliche Minderheiten in Serbien und in der Schweiz, str. 45 id.

Zaključak

Komunizam je u velikoj meri uticao na razvoj Srbije i odgovoran je za današnje katastrofalno stanje u državi. Mnogi državni i društveni problemi sadašnjice imaju svoje korene u politici komunizma. Njegov negativan uticaj na današnju državu još nije sagledan. Komunističke ideje, shvatanja, principi i zablude i danas su prisutne u srpskom pravnom sistemu. Šta više cele jezičko-ustavne konstrukcije preuzete iz komunističkih ustava nalaze se u danas važećem Ustavu iz 2006. Kada nema jednostavne formalno-jezičke distance onda je jasno da je i pravno tumačenje normi isto kao u periodu komunizma. Ova pravna situacija formira i našu stvarnost koja pokazuje: da je Srbija državno-pravno isto uređena kao u vreme komunizma; da broj jezika još od rasapada komunizma pa do danas raste; da se i dalje vodi manjinska politika bez cilja; da je država prihvatila nasleđe iz vremena komunizma i na njemu gradi manjinsku politiku itd. Politika u vreme komunizma je bila okrenuta protiv srpskog naroda i ostavila je teško nasleđe za današnju državu, koje ne sme više da se održava u životu.

Ceo komunistički državno-pravni sistem naneo je ogromnu štetu srpskoj državi. I pored toga među srpskim pravnicima nema snage da se ovaj period kritički sagleda, od njega pravna nauka distancira i država postavi na nove zdrave temelje.

Samo jaka država može svojim građanima da obezbedi dostojanstven život. Srpska teritorija se od II. Svetskog rata do danas bez prestanka kruni, stanovništvo joj se smanjuje, spoljne granice joj se ne znaju. Srpska država je slaba.

Srbija mora da uspostavi diskontinuitet sa periodom komunizma u svim poljima društvenog života. Ona mora da se vrati svojoj tradiciji od pre 1940, da sagleda svoje vrednosti i da državu organizuje i politiku vodi u skladu sa svojim interesima.

Dr. Nada Bakić LL.M. (Feiburg)

Assistant Professor

School of Law, University Luzern

MINORITY POLICY IN COMUNISM AND NOWADAYS SERBIA

Communism has greatly influenced the development of Serbia and is directly responsible for the devastating conditions in the country today. A lot of state and social problems of today originate from the politics of communism but its negative impact on today's state isn't visible for their elite yet. The ideas of communism, its understandings, principals and misconceptions are present in legal system of Serbia. Moreover, many linguistical and constitutional constructions taken over from the communist Constitution are present in the valid 2006 Serbian Constitution. When a formal-language distance does not exist then it's clear that legal interpretation of normatives is the same as in the communist period. This legal situation forms also our reality which shows that Serbia is constituted equally in both state and legal way as in the communist period; that the number of languages has risen since the communist period and is still rising; that a mindless minority politics is still in progress; that the state has accepted the politics from that period and is forming its minority politics upon it etc. The communist period politics was, above all, targeted against serbian people, and has left a difficult heritage which should not be kept alive by the serbian state.

Although the whole communist state and legal system has done great harm to Serbia, it seems that serbian lawyers don't have enough strength to percieve it critically and distance legal science from it, as well as point the state in the right direction.

Only a strong state can provide its citizens with the decent living. Serbian state is weak. Serbian territory has been shrinking since the second World War, the number of citizens is decreasing, the outer borders are not known. Serbia must establish a discontinuous process with the period of communism in every aspect of its social life, must turn itself to the tradition before 1940, start understanding its values and organize and lead the state according to its interests.

Key words: *minority rights; communism, disintegration of SFRY; nowadays Serbia*